

**Glaz A. Extended Vantage Theory in Linguistic Application:
The Case of the English Articles / Adam Glaz. – Lublin :
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 2012. – 295 p.**

Бурхливий розвиток когнітивної лінгвістики сприяє виявленню нових граней мовної семантики й глибшому поясненню функцій окремих одиниць завдяки врахуванню різноманітних здібностей людини, серед яких чільне місце посідає категоризація, спрямована на членування навколишнього середовища на окремі фрагменти. Сучасна когнітивна лінгвістика послуговується двома підходами до розуміння категорій: класичним, запропонованим Арістотелем, і психологічним, який включає теорії прототипів. Попри те, що психологічні тлумачення категорій вважаються значним кроком уперед порівняно з ученням Аристотеля, їхній головний недолік полягає у статичному характері пропонованих пояснень, які не враховують ані перехід від прототипу, або найкращого зразка, до інших членів категорії, ані трансформацію однієї категорії в іншу. Саме цю прогалину заповнює теорія побудови перспектив (далі – ТПП), свого часу запропонована американським антропологом і лінгвістом Робертом Маклорі для встановлення способів категоризації кольорів [2]. Для відображення динамічного характеру пропонованих моделей при перекладі англійської назви цієї теорії (*vantage theory*) українською мовою додаємо елемент “побудова”, який указує, що окремі категоріальні перспективи не є застиглими, а формуються у процесі впорядкування сприйнятих стимулів.

У рецензованій праці Адам Глаз, доцент Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської (Республіка Польща), пропонує адаптований варіант ТПП (*Extended Vantage Theory*), представлений на численних міжнародних конференціях, у тому числі і в КНЛУ [1, с. 107]. Монографія має дві цілі – теоретичну й аналітичну. Її теоретичне спрямування полягає в репрезентації традиційної ТПП та її нового варіанта, пристосованого до аналізу мови. Практичне ж призначення праці – показати шляхи застосування адаптованої версії до пояснення мовної семантики на прикладі чи не найскладнішого мовного явища, яким є англійські артиклі.

Подвійна мета праці визначає послідовність викладу матеріалу в шести розділах, які утворюють дві великі частини: теоретичну й практичну. Теоретичні засади дослідження окреслено у трьох початкових розділах: перший присвячено витокам і базовим положенням ТПП (*Chapter 1. Vantage Theory: Origin and basic tenets*), другий – пропонує огляд лінгвістичних праць, виконаних із залученням ТПП (*Chapter 2. Vantage Theory: Linguistic applications*), третій – містить аналіз основних теорій англійського артикля (*Chapter 3. The English articles: A background survey*). Практичні результати дослідження викладені у трьох наступних розділах: четвертий – присвячено застосуванню адаптованої ТПП до вивчення артиклів англійської мови (*Chapter 4. (E)VT and the English articles*), п'ятий – подає моделі дискурсивного функціонування артиклів (*Chapter 5. EVT and articles in discourse*), шостий – зосереджений на вживанні артиклів з одиницями окремих семантичних груп (*Chapter 6. EVT and articles: A further extension*).

Згідно з традиційною концепцією ТПП, викладеною у першому розділі, будь-яка категоризація визначається послідовністю орієнтування індивіда у просторі-часі, що виявляється у формуванні відповідних категоріальних перспектив і у способах їх поєднання. Орієнтаційний підхід до категоризації визначає три основні постулати теорії. По-перше, категоризація здійснюється стосовно двох координат: *фіксованої*, співвідносної з простором, і *динамічної*, яка завдяки зв'язку з часом-рухом враховує ступінь уваги спостерігача до подібних і відмінних стимулів. По-друге, охоплюючи більшу кількість стимулів, концентрація на подібності розширює діапазон категорії і формує основну категоріальну перспективу, а увага до відмінностей звужує межі категорії, утворюючи другорядну перспективу. По-третє, категоризація розглядається як послідовний процес, який здійснюється на кількох щаблях, щоразу співвідносячи нові

фігури і фон. Відповідно, на першому рівні сприймається фіксована координата, або фокус, до якого приєднуються подібні стимули, сприяючи конструюванню категорії, а на другому рівні подібність уже розглядається як фон для акцентування відмінностей.

Різні аспекти й етапи категоризації, пропоновані традиційною ТПП, задіяні в адаптаціях цієї концепції до вивчення мовного матеріалу, про що йдеться у другому розділі. З одного боку, протиставлення головної і другорядної перспектив використане основоположником теорії Р. Маклорі для пояснення метафори часу і для тлумачення метафоризації померлих людей як птахів у мові калулі. З іншого боку, поняття точки зору як категоріальної перспективи покладене іншими дослідниками в основу тлумачення семантики низки лексичних одиниць: кольоропозначень у французькій, угорській, польській і японській мовах; назв птахів у мовах народів Перу; іменника *macho* в іспанській мові; історичної семантики голландської мови; взаємодії англійських прикметників *high* і *tall*; вживання вказівних займенників із власними назвами; значення темпоральних адverbіалій і числівників. Пояснювальний потенціал ТПП посилюється завдяки застосуванню поняття категоріальної точки зору для інтерпретації соціальних аспектів мови, які включають особливості комунікативних стилів і вербалізацію статусу мовців в японській культурі, а також етнічну самоідентифікацію афро-американців. Використання поняття категоріальної точки зору дозволяє розтлумачити зміни в будові новоанглійського речення й розкрити закономірності організації пісенної лірики.

Різний ступінь уваги до подібностей і відмінностей як критеріїв категоризації покладений в основу адаптованого варіанта теорії, викладеного в четвертому розділі, де автор розрізняє три варіанти побудови перспектив. Недиференційований спосіб (SS від англ. *similarity* “подібність”) акцентує схожість сприйнятих стимулів, що виявляється у скороченні когнітивної відстані між концептуалізованими сутностями і в їхньому сприйнятті як однорідної маси. За аналітичного варіанта перспективізації (DD від англ. *difference* “відмінність”) увага до відмінностей супроводжується аналітичним мисленням, тобто окремі сутності виокремлюються на тлі однорідної маси, формуючи основну перспективу. Системно-аналітична будова перспектив (DD S) виявляється в увазі до відмінностей, яка зумовлює збільшення когнітивної відстані між об'єктами, забезпечуючи автономне аналітичне сприйняття, що супроводжує виділення окремих сутностей. Поєднання вказаних способів побудови перспектив із середнім, сильним і слабким ступенями подібності й відмінності дозволило авторові вивести двадцять чотири теоретичні моделі категоризації, кодифіковані відповідними формулами. Подальший аналіз конкретного мовного матеріалу засвідчив, що семантику англійських артиклів пояснюють лише десять моделей: сім із них стосуються нульової і неозначеної форм як сигналів подібності, яка утворює основну категоріальну перспективу, а три – відбивають вибір означеної форми, яка акцентує відмінності, пов'язані з другорядною перспективою.

Проведений автором ретельний аналіз матеріалу виявив, що семантика неозначеності спирається на три варіанти схожості: середній (SS), який пояснює безартиклеву форму незлічуваних іменників в однині (*bread, music, honesty*); сильний (SS+), задіяний для інтерпретації одиниць на позначення посад (*Henry became treasurer*); слабкий (SS-), що характеризує значення безартиклевих іменників у множині (*lions, Italians, fractals*). Взаємодія середніх ступенів подібності й відмінності (SS D) виявляється у сполучуваності неозначеного артикля з незлічуваними іменниками (*a bread, a dry heat*), а поєднання високого ступеня подібності зі слабкими відмінностями (SS+ D-) втілене у вживанні неозначеного артикля зі злічуваними іменниками (*a historical novel*). Водночас слабкий ступінь подібності має два різновиди: середній (SS- D) і сильний (SS- D+). Вони відображені в неозначених фразах зі злічуваними іменниками, які виконують дві функції: нереферентну, позначаючи уявні сутності (*I'm looking for a tall man aged between 25 and 35 who has a similar personality and interests*), і референтну, іменуєчи реально існуючі об'єкти (*Police are looking for a scruffy man aged 17 to 21*).

Автор доводить, що семантика означеності спирається на взаємодію середнього (DD), сильного (DD+) і слабого (DD-) ступенів відмінності сприйнятих стимулів із аналогічними різновидами подібності: середнім (S), сильним (S+) і слабким (S-). Середні ступені відмінності й подібності (DD S) пояснюють вживання означеного артикля з назвами так званих унікальних об'єктів (on the forehead). Взаємодія сильної відмінності і слабкої подібності (DD+ S-) визначає семантику означених фраз на позначення ситуативних референтів (*Where did you park the car?*). Взаємодія слабкої відмінності з сильною подібністю (DD- S+) втілюється у родовій семантиці означених одиниць (*The human brain has fascinated me*). Особливу увагу дослідник звертає на фрази, у складі яких означений артикль сполучається з іменниками у множині, напр., the ladders. Для їхнього пояснення пропонуються формули [SS-] D та [SS] D, згідно з якими зовнішня перспектива референта, представлена як недиференційоване ціле [SS], на яке вказують квадратні дужки, взаємодіє з відмінностями, позначеними символом D.

Два останні розділи монографії пояснюють дискурсивне ускладнення базових моделей означеності й неозначеності, а також взаємодію вибору артиклів із семантикою окремих одиниць англійської мови: назвами національностей, сукупностей, правоохоронних органів, географічних об'єктів.

Загалом, схвалюючи запропоновану в роботі концепцію, яка вдосконалює відомі теорії категоризації завдяки залученню динамічного параметра і збагачує наявний арсенал методик концептуального аналізу, вважаю за доцільне висловити застереження щодо представлення результатів дослідження у вигляді формул. З одного боку, вони чітко репрезентують подібності й відмінності у семантиці різних артиклів, а з іншого, – створюють труднощі в оперуванні моделями через відсутність відповідних назв. До того ж, формули можуть залишити запропоновану теорію закритим кодом, розуміння якого потребуватиме від дослідників додаткових зусиль. Це обмежуватиме можливості застосування здобутків адаптованої ТПП до пояснення інших мовних явищ як наступного етапу розвитку концепції, до якого, сподіваюсь, долучаться українські лінгвісти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Glaz A. Cognitive aspects of word meaning: water and sea vs. land in English, Polish and Ukrainian / A. Glaz, S. Potapenko // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.] / [відп. ред. Тараненко О. О.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 107–112.
2. MacLaury R. E. Color and Cognition in Mesoamerica : Constructing Categories as Vantages / Robert E. MacLaury. – Austin : University of Texas Press, 1997. – 616 p.

*Потапенко С. І.,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри германської філології
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*